

אילו לסבתא היו גלגלים שיחה על פרשת וישב

פרשת השבוע היא פרשת וישב. מפרשה זאת ועד סוף ספר בראשית הדמות המרכזית היא יוסף. אומנם מופיעים הרבה דמויות נוספות, אבל יוסף הוא הדמות המובילה והעלילה מתרחשת סביבו. פרשת וישב מתחילה עם ציון "תולדות" יעקב. כשאנחנו שומעים את המילה "תולדות", אנחנו מצפים לאילן יוחסין או לרשימה גניאלוגית, כי כך זה בדרך כלל בתורה. אבל בפרשה שלפנינו מזכירים את "תולדות" ומדברים רק על יוסף. האחים מוזכרים רק בהקשר ליוסף. אבל הפסוק שאני רוצה להתמקד בו הוא פסוק ג' (פרק ל"ז):

וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת-יוֹסֵף מִכָּל-בָּנָיו כִּי-בֶן-זִקְנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתוּבַת פָּסִים:

למה ישראל אהב את יוסף מכל בניו, זה לא קשה להבין. יוסף הוא הבן הבכור של רחל אהובת נפשו של יעקב. אותה רחל יפהפיה, האישה היחידה בתנ"ך שעליה כתוב "יפת תאר ויפת מראה" (על אסתר כתוב "יפת תאר וטובת מראה"). רחל שיעקב התאהב בה ממבט ראשון. רחל שגם השם שלה מעורר השראה והתרגשות אצלו: כל פעם שהוא רואה את עדר הרחלים שעלו מן הרחצה, הוא חושב על רחל שלו. רחל שעבורה עבד ארבע עשרה שנה והיו בעיניו כימים אחדים, ושמתה עליו בטרם עת ובנסיבות כה טרגיות. לאחר שאיבד את רחל, העתיק את אהבתה לשני בניה ובייחוד ליוסף בכורה. כל פעם שיעקב מסתכל בעיני יוסף הוא רואה את עיני רחל, ואהבתה ניצתת בלבו מחדש. עם כל הכבוד לפסוק, ישראל אהב את יוסף מפני שהוא אהב את האימא של יוסף. ולמה לא? אני רוצה לשאול שאלה עקרונית: האם מותר לו להורה לאהוב את אחד הילדים שלו יותר מאחרים? בכלל האם יש מותר ואסור באהבה? האם האהבה היא רצונית? מי מתיר למי? מי שולט ברגשי הזולת?

החלק האחרון של הפסוק הוא הבעייתי. אם ישראל אוהב את יוסף מכל בניו, זה עדיין לא אומר שמותר לו לעשות כתונת פסים רק ליוסף. לפני כן שאלתי מי מתיר למי. התשובה היא שההיתר או במקרה שלנו האיסור נובע מהניסיון האנושי הקולקטיבי והאוניברסאלי המתגלם במוסר. המוסר הוא שאוסר את האפליה בין הילדים. האהבה עצמה אמנם לא רצונית, אבל גילויה עלול להביא לאסונות ולכן על ההורה המרגיש אהבת יתר לאחד הילדים להיזהר מלגלות את יתרת האהבה.

יש לומר, על דרך השוויוניות, שגם יוסף לא בדיוק נמנה עם שבעת- או עשרת- או אתם תגידו כמה המכוערים של דורו. כל הראיות מצביעות על כך שהוא היה יפה תואר. ראשית, התורה אומרת את זה:

וַיֵּצֵב כָּל-אֲשֶׁר-לוֹ בְּיַד-יוֹסֵף וְלֹא-יָדַע אֹתוֹ מֵאוֹמֶה כִּי אִם-הִלָּחֵם אֲשֶׁר-הוּא אוֹכַל וַיְהִי יוֹסֵף יָפֵה-תֹאֵר וַיִּפֶּה מְרָאָה (לט, ו')

יוסף מתואר באותם תארים שבהם מתוארת רחל אמו. כלומר לאמא כזאת ראוי בן כזה.

שנית, הדברים נאמרו גם במדרש תנחומא בזו הלשון:

'פעם אחת נתקבצו המצריות ובאו לראות יופיו של יוסף, מה עשתה אשת פוטיפר? נטלה אתרוגים ונתנה לכל אחת מהן ונתנה סכין לכל אחת וקראה ליוסף והעמידתו לפניהן. כיון שהיו מסתכלות ביופיו של יוסף היו חותכות את ידיהן, אמרה להן ומה אתן בשעה אחת כך, אני שבכל שעה רואה אותן על אחת כמה וכמה.'

ומה יש לי להוסיף בעניין הזה? ובכן אני יכול להביא את השתקפות הדברים האלה במרחב התרבותי שבו אני גדלתי:

הקוראן שבדרך כלל מתייחס לדמויות מהמקרא בשפה לקונית ובפסוקים מעטים ומפוזרים, מקדיש פרק שלם / פרשה שלמה ("סורה" שלמה) לסיפורו של יוסף. לא אקרא את כל הסורה לפניכם, אלא כמה פסוקים:

"אמרו נשים בעיר, אשת הגביר משדלת את עבדה ברבים. הוא הצית בה את אש האהבה, ואנו סבורות כי היא שרויה בתעייה גמורה.

כאשר שמעה את לעז דבריהן, הזמינה אותן וערכה להן מסיבה ונתנה סכין ביד כל אחת. אז אמרה, צא אליהן! בראותן אותן נפעמו מיפי מראהו עד כי חתכו את ידיהן, ואמרו, ישמרנו אלוהים! אין זה בשר ודם. אין זה אלא מלאך נפלא!

אמרה, הנה לפניכן זה אשר גיניתן אותי בעטיו. אכן שידלתי אותו בדברים והוא כבש את יצרו...." (הקוראן, סורה 12, פסוקים 30-32).

מה שאומר שאם אתם מזמינים למסיבות שלכם אנשים יפים, טוב תעשו אם תנקטו במשנה זהירות ותשתמשו בסכו"ם מפלסטיק, או בסכינים כאלה שהם הצעקה האחרונה בעיצוב כלים, אבל אפשר לעשות בהם הכל חוץ מלחתוך.

טוב, התרגשנו? (הגברים מיופין של נשים והנשים מיופים של גברים)? יפה מאוד. אז בואו ניתן לאונה הימנית של המוח לנוח קצת, ונעבור לאונה השמאלית:

"אילולי עשה יעקב אפליה בין הילדים שלו, שעבוד מצרים לא היה בא לעולם." – נכון או לא נכון? אולי נשאל קודם שאלה יותר קלה:

אוטובוס נוסע לו ברחובות העיר (או מחוץ לעיר, לא משנה). כל מקומות הישיבה תפוסים, וחלק מהנוסעים עומדים במעבר. קורה מה שקורה והנהג עוצר עצירת פתע חדה מאוד. הנוסע העומד לפני כולם נעתק ממקומו, נזרק קדימה לתוך החלון הקדמי, ונחבל. "אם היה מחזיק באחד העמודים או באחד המתלים המיועדים לכך, לא היה נזרק קדימה ונחבל". נכון או לא נכון? כאן התשובה קצת יותר קלה. מגוון האפשרויות האלטרנטיביות הוא די מצומצם, וכולן פחות סבירות ממה שקרה בפועל. האפשרות שהעמוד היה ניתק ממקומו ונעתק יחד עם הנוסע לא סבירה וכך גם האפשרות שזרועו של הנוסע היתה נקרעת, וכן כל האפשרויות האחרות. לכן נוכל לומר ברמה די גבוהה של ודאות שההשערה שלנו נכונה. לא כן במקרה של אפליית יעקב בין בניו. אם יעקב לא היה עושה אפליה בין בניו, שעבוד מצרים יכל לבוא לעולם בדרך אחרת (כגון שהמשפחה היתה בכל זאת יורדת למצרים בגלל הרעב ובלי קשר ליוסף).

רוב השאלות הנשאלות בסגנון "מה היה קורה אילו" הן מהסוג הזה שבו יש הרבה אלטרנטיבות סבירות. ובכלל העיקרון הוא שההיסטוריה מתרחשת באופן אחד, ומהרגע שהיא התרחשה יותר לא ניתן לקבוע קביעות בנוסח "אילו היה קורה דבר זה או אחר, אזי כך וכך" או לשאול שאלות בנוסח "מה היה קורה אילו...?" מפני שבכך אנחנו נוטלים סיכון של טעות גדולה. העיקרון הזה עמד נגד עיניה של החוכמה היהודית כאשר היא המציאה את הביטוי "אילו לסבתא היו גלגלים...". הכוונה היתה לומר בדיוק את מה שאמרנו לפני רגע על השאלות בנוסח "אם" ו-"אילו".

ועם הגלגלים של הסבתא אני מסיים.

רשם: ניסן אבדי